

gaan afvragen of hun intimidatie in Rotterdam wel voldoende effect zou hebben. Toen Wölk zaterdagavond laat Rauter en Schöngarth er telegrafisch van verwittigde dat de actie 'abgeschlossen' was en dat 'nach vorläufiger Zählung' '51 500 Mann' waren gepakt (de totale groep die voor wegvoering in aanmerking kwam, telde vermoedelijk zeventigduizend personen), kwamen in zijn telegram óók de woorden voor: 'Ergebnis liegt über der erwarteten Zahl'.¹

Dat was mede de indruk die illegale werkers opdeden. Tot de Rotterdamse leiding van de Raad van Verzet drong door dat sommige Duitsers van 'eine erstaunliche Meldungsfreudigkeit' hadden gesproken – die woorden werden weergegeven in een verbitterd telegram dat de RVV-leiding onmiddellijk na de razzia naar Londen zond. Radio Oranje, zo heette het daarin, moest maar niet langer spreken

'over goede kwaliteiten van ons volk. Meer dan de helft van de weggevoerden in Rotterdam heeft zich op een simpele oproep van de Duitsers vrijwillig gemeld zonder een enkele poging zich te onttrekken. Vele jongens werden door ouders of burens gedwongen zich tegen hun zin te melden. De ondergedokenen werden door afgunstige burens, vooral vrouwen, bedreigd met verraden'.²

Dit telegram leidde er toe dat den Doolaard in een tweetal toespraken voor Radio Oranje, zonder Rotterdam te noemen, zich kritisch uitliet over de gevolgen die een 'massa-vlaag van nutteloze moedeloosheid' had gehad.³

In het illegale *Vrij Nederland* stortte van Randwijk zijn gal uit over de Rotterdammers: 'Vijftigduizend Nederlandse mannen laten zich als schapen wegvoeren en evenzoveel vrouwen zien toe hoe hun mannen en zoons weerloos naar Hitlers slachtbank worden geleid'⁴ – wij onderschrijven de uitvoerig gemotiveerde opinie van Sijes⁵ dat, hoe begrijpelijk reacties als van de RVV-leiding en van van Randwijk ook zijn geweest, daarin toch niet voldoende rekening werd gehouden met de hulpeloosheid der bevolking en met het element van verrassing dat in de razzia zulk een grote rol had gespeeld; overigens: 'het overrompelend karakter van de aanval op de Rotterdamse bevolking stak', aldus Sijes, 'niet zozeer in het feit dat hij op een volkomen onverwacht ogenblik kwam, maar meer hierin dat een razzia nog niet eerder op een dergelijke

¹ Telegram, 11 nov. 1944 (23 u. 15), van Wölk aan Rauter en Schöngarth (Doc I-1053, a-2). ² Aangehaald in Sijes: *De razzia van Rotterdam*, p. 236. ³ A.v. ⁴ A.v., p. 235. ⁵ A.v., p. 237-41.